

Visietekst over algemene vorming in het secundair onderwijs

Vlaamse Onderwijsraad

Kunstlaan 6 bus 6
BE-1210 Brussel

T +32 2 219 42 99

F +32 2 219 81 18

www.vlor.be

info@vlor.be

Wijs beleid door overleg

Visietekst over algemene vorming in het secundair onderwijs

1 Situering

De Vlor vraagt al lang een breed maatschappelijk debat over de algemene vorming. Hij deed dit in verschillende adviezen, zoals die over de geplande hervorming van het secundair onderwijs, nieuwe eindtermen en de actualisering van bestaande eindtermen. Het kabinet van onderwijsminister Pascal Smet vroeg aan de Vlor om input te geven over het concept algemene vorming, het gebruik van de Europese sleutelcompetenties als ordeningskader en de relatie met de eindtermen.

Het Vast Bureau gaf op 13 oktober 2011 aan de Raad Secundair Onderwijs de opdracht om een visietekst te ontwikkelen over algemene vorming in het secundair onderwijs. De werkgroep Hervorming SO bereidde deze visietekst voor onder voorzitterschap van Patrick Weyn. De Raad Secundair Onderwijs bekrachtigde de visietekst op 12 januari 2012. Er waren 19 stemgerechtigde leden aanwezig: 18 leden stemden voor de visietekst, 1 lid onthield zich.

De raad wil met deze tekst een aanzet geven tot een breed debat over algemene vorming in het secundair onderwijs.

2 Het begrip algemene vorming

In de literatuur zijn talloze definities van (algemene) vorming te vinden. Allemaal hebben ze dezelfde grondtoon: de vorming van de persoonlijkheid en het goed functioneren in de maatschappij. De Vlor vertrekt van de definitie van educaties die in een eerder advies beschreven werd.¹ De link met algemene vorming is snel gelegd: algemene vorming overstijgt de educaties en omvat de maximale breedte van vorming.

Algemene vorming wordt als volgt gedefinieerd:

Algemene vorming is de ontwikkeling van kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen die bijdragen tot de persoonlijke ontwikkeling van elk individu en laat hem toe om autonoom en interactief in de samenleving te functioneren en er een bijdrage aan te leveren. Zij omvat de overdracht van kennis en waarden tussen generaties en overstijgt kritisch de momentane belangen van de samenleving.

Wie vorming zegt, legt spontaan naast de vorming als persoon ook de link met verwachtingen vanuit de samenleving. De maatschappij verwacht dat al haar leden een bijdrage leveren: niet enkel een specifieke bijdrage door bijvoorbeeld de uitoefening van een beroep, maar ook een algemene bijdrage met het oog op goed samenleven en meehelpen aan de uitbouw van die samenleving.

¹ Vlaamse Onderwijsraad, Algemene Raad. [Raamadvies over educaties](#), 26 november 2009, hoofdstuk 2.

Er is een spanningsveld bij de formulering van het begrip. Gaat het over vorming, algemene vorming of brede vorming?² Allen steunen ze op dezelfde fundamenteën. De toevoeging van 'algemene' en 'brede' aan het begrip 'vorming' beklemtoont de volledige breedte van de persoonsvorming.

Er bestaat bovendien het begrip 'basisvorming', dat in onderwijsmiddelen een andere betekenis heeft omdat het aan vakken wordt gelinkt. Algemene vorming houdt daarentegen ook vakoverschrijdende aspecten in. Basisvorming is decretaal verankerd en wordt in de Codex secundair onderwijs omschreven als 'de vakken die aan elke leerling van een bepaald leerjaar zonder uitzondering dienen te worden onderwezen'. Voor de basisvorming zijn de vakken vastgelegd.

In deze visietekst zal het begrip 'algemene vorming' gebruikt worden.

2.1 Voor iedereen

Algemene vorming heeft betrekking op alle leden van de samenleving. Iedereen, van jong tot oud, heeft het recht op algemene vorming en moet in staat zijn om zijn eigen vormingsproces in handen te nemen. Het eigen vormingsproces wordt door persoonlijke, vooropgestelde objectieven bepaald. De eigen keuze van leerinhouden en het plezier in het leren moeten aanzetten tot een leven lang leren.

2.2 De mens in al zijn dimensies wordt gevormd

Algemene vorming behelst de vorming van de totale persoon. De kennis, vaardigheden en attitudes waarmee algemene vorming geassocieerd wordt zijn gericht op een brede en diepgaande verkenning van alle aspecten van de mens, de tijd en de werkelijkheid. De algemene vorming omvat verschillende cultuur- of vormingscomponenten: de levensbeschouwelijke, de exact-wetenschappelijke, de menswetenschappelijke, de muzische, de lichamelijke-motorische, de technisch-technologische, de verbaal-literaire en de metacognitieve component.

2.3 Een kritische reflectie op de samenleving van nu en van morgen

Algemene vorming moet de mens in staat stellen om binnen de samenleving van vandaag mee te bouwen aan de betere samenleving van morgen. Hij moet hiervoor op kritische wijze de huidige individuele en maatschappelijke belangen kunnen vatten én overstijgen. Algemene vorming biedt hem een referentiekader voor kritische reflectie op de huidige en toekomstige samenleving en haar particuliere belangen. Het stelt de mens in staat om zijn toekomst autonoom vorm te geven op basis van het verleden en vanuit zijn eigenheid.

² EUNEC, het netwerk van Europese onderwijsraden, boog zich over dit thema. Tijdens een seminarie in Boedapest in mei 2011 werd naar een hedendaagse invulling van *Bildung* gezocht. Ook hier staat de vorming van de totale mens centraal. <http://eunec.vlor.be/EUNECindex.html>

2.4 De overdracht van kennis, waarden en normen tussen generaties

Culturele en maatschappelijke verworvenheden worden van generatie op generatie aangereikt en doorgegeven. Het zijn die elementen uit het verleden, die momenteel als cultureel waardevol beschouwd worden en belangrijk zijn voor individuele en maatschappelijke ontplooiing. De keuze van waardevolle elementen gebeurt kritisch via een voortdurende dialoog tussen generaties. De keuze steunt op waardeoordelen die gebonden zijn aan verschillende mens- en wereldbeelden en aan de tijdsgeest. De keuze is voortdurend aan verandering onderhevig.

3 Het engagement van het onderwijs: de pedagogische missie als motor

Het onderwijs kiest voor een duidelijk project waarin jongeren hun talenten, mogelijkheden en ervaringen kunnen ontwikkelen met het oog op de ontwikkeling van hun persoon en het volwaardig functioneren in de maatschappij. Dit project wordt bepaald door middel van een dialoog tussen het onderwijs, met eigen pedagogische missies, en de maatschappij.

Het onderwijs speelt kritisch in op de behoeften van de samenleving. De leemten die de samenleving niet opvult mogen immers niet zomaar naar het onderwijs worden doorgeschoven. Het engagement van het onderwijs wordt vertaald in de volledige breedte van de algemene vorming met daarin de eigen klemtonen en ambities van de onderwijsverstrekkers en de leertijd.

De onderwijsverstrekkers en de leertijd moeten voldoende ruimte krijgen om vanuit hun pedagogische missie te werken aan wat ze zelf maatschappelijk belangrijk vinden.³ Ze hebben wel de plicht om leerlingen kritisch te vormen.

4 Wat betekent algemene vorming voor het secundair onderwijs?

Het secundair onderwijs engageert zich om vanuit zijn missie⁴ alle leerlingen de mogelijkheid te bieden de kennis, inzichten, vaardigheden en houdingen te ontwikkelen opdat zij in staat zijn om via een leven lang leren verder te werken aan hun algemene vorming.

De algemene vorming in het secundair onderwijs sluit aan bij relevante vragen uit de samenleving. Zij garandeert op deze wijze dat alle jongeren de competenties verwerven die nodig zijn om te functioneren in en een bijdrage te leveren aan de huidige en toekomstige maatschappij.

De algemene vorming in het secundair onderwijs sluit aan bij de behoeften, mogelijkheden, ervaringen en talenten van iedere leerling. Dat betekent dat niet iedereen dezelfde algemene

³ Vlaamse Onderwijsraad, Algemene Raad. [Raamadvies over educaties](#), 26 november 2009, hoofdstuk 3.2.

⁴ Vlaamse Onderwijsraad, Raad Secundair Onderwijs. [Advies over de oriëntatienota over de hervorming van het secundair onderwijs](#), 10 februari 2011, hoofdstuk 4.1.

vorming moet krijgen. Het moet mogelijk zijn om bij bepaalde leerlingenprofielen⁵ op verbreding en verdieping in te zetten (zie punt 6).

5 Welk referentiekader voor algemene vorming in het secundair onderwijs?

Op dit ogenblik bestaan er verschillende referentiekaders voor het bepalen van algemene vorming. Deze referentiekaders beschrijven telkens deelaspecten van de algemene vorming.

5.1 Het DeSeCo-project van de OESO⁶

DeSeCo (Definition and Selection of Competencies), een project dat in 1997 werd opgestart, is een referentiekader met sleutelcompetenties voor de persoonlijke ontwikkeling en het maatschappelijk functioneren. Het OESO-project omschrijft sleutelcompetenties die moeten bijdragen aan waardevolle uitkomsten voor de samenleving en de individuen. Ze moeten individuen ondersteunen om tegemoet te komen aan belangrijke vragen vanuit een brede variëteit aan contexten. Ze zijn belangrijk voor iedereen.

Het gaat om volgende sleutelcompetenties:

- Competentiecluster 1: **Use tools interactively**
 - interactief gebruik van taal, symbool en tekst;
 - interactief gebruik van kennis en informatie;
 - interactief gebruik van technologie.
- Competentiecluster 2: **Interact in heterogeneous groups**
 - goed opschieten met andere mensen;
 - samenwerken, in team kunnen werken;
 - beheersen en oplossen van conflicten.
- Competentiecluster 3: **Act autonomously**
 - handelen in een brede context;
 - vormen en beheren van levensplannen en persoonlijke projecten;
 - opkomen voor rechten, interesses, limieten en noden.

Het raamwerk dat voor de PISA-proeven (Programme for International Student Assessment) ontwikkeld werd, steunt op dit referentiekader. Deze grote internationale vergelijkingstesten, die sinds 2000 om de drie jaar georganiseerd worden, peilen bij 15-jarigen naar leesvaardigheid, wiskunde, wetenschappen en probleemoplossend vermogen.

⁵ Aan een leerlingenprofiel wordt in deze tekst de meest ruime betekenis gehecht: kenmerken op het vlak van o.a. behoeften, talenten, mogelijkheden, belangstelling, verworven kennis, vaardigheden en attitudes, enz. In deze tekst wordt geen relatie gelegd met studierichtingen of –gebieden.

⁶ OECD, The Definition and Selection of Key Competencies, executive summary, 2005
http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en_2649_39263238_35092230_1_1_1_1,00.html

5.2 De Europese sleutelcompetenties⁷

De Europese Unie putte inspiratie uit het DeSeCo-project van de OESO bij de ontwikkeling van een eigen kader. Het Europees Parlement en de Raad aanvaardden in 2006 een aanbeveling over een raamwerk van Europese sleutelcompetenties, een reeks competenties die in een kennismaatschappij nodig zijn voor zelfontplooiing, actief burgerschap, sociale cohesie en inzetbaarheid. Dit Europese kader beschrijft nieuwe basisvaardigheden die door een leven lang leren worden verschaft. 'Nieuw' slaat op hedendaagse verwachtingen van de maatschappij.

Belangrijk is dat dit raamwerk zich op een volwassen Europese burger focust en dat het proces via een leven lang leren (zowel formeel als informeel) verloopt. Voor het onderwijs zou men kunnen spreken van een Europees kerncurriculum dat door de lidstaten kan aangepast en aangevuld worden. Het raamwerk is enkel een aanbeveling: het Verdrag van Maastricht (1992) bepaalt immers dat onderwijs een aangelegenheid van de lidstaten is.

Het Europese raamwerk omvat volgende sleutelcompetenties⁸:

- communication in the mother tongue (communicatie in de moedertaal⁹);
- communication in foreign languages (communicatie in vreemde talen);
- mathematical competence and basic competences in science and technology (wiskundige competentie en basiscompetenties op het gebied van wetenschappen en technologie);
- digital competence (digitale competentie);
- learning to learn (leercompetentie);
- social and civic competences (sociale en burgerschapcompetenties);
- sense of initiative and entrepreneurship (ontwikkeling van initiatief en ondernemerszin);
- cultural awareness and expression (cultureel bewustzijn en culturele expressie).

Minister Smet voegt in de oriëntatienota over de hervorming van het secundair onderwijs enkele accenten toe aan deze sleutelcompetenties: een bijkomende focus op het interculturele in de zesde competentie, de uitbreiding van de zevende competentie met 'creativiteit' en de aanvulling van de achtste competentie met 'culturele expressie'. Ook schuift hij twee nieuwe sleutelcompetenties naar voren, nl. competenties voor duurzame ontwikkeling en competenties voor mentaal en lichamelijk welbevinden. De oriëntatienota geeft hiervoor geen uitgebreide motivering, behalve dat deze competenties aan maatschappelijk belang winnen en er ook in het onderwijs een groeiend draagvlak voor bestaat.¹⁰

De Vlor vindt dat deze accenten reeds vervat zijn in de definitie en/of de beschrijving van de onderliggende kennis, vaardigheden en attitudes van de Europese sleutelcompetenties. De focus op het interculturele kan ingepast worden in de verkaveling van de sociale en burgerschapscompetenties. Creativiteit wordt letterlijk vermeld in de definitie van ontwikkeling van initiatief en ondernemerszin. Ook culturele expressie wordt bij cultureel bewustzijn en

⁷ [Aanbeveling van het Europees Parlement en de Raad inzake sleutelcompetenties voor een leven lang leren](#), 18 december 2006.

⁸ De Europese Unie gebruikt de term 'competences', terwijl de OESO de term 'competencies' hanteert. De Het begrip 'competences' is een holistische benadering van eigenschappen, kwaliteiten en capaciteiten van de persoon. 'Competencies' is eerder instrumenteel en verwijst naar de aanwending van (aangeleerde) vaardigheden voor het uitvoeren van een actie met het oog op een bepaald resultaat.

⁹ In het [advies over de oriëntatienota over de hervorming van het secundair onderwijs](#) wordt gevraagd om de benaming te wijzigen in 'communicatie in de instructietaal: het Nederlands.

¹⁰ Vlaamse overheid, [Oriëntatienota over de hervorming van het secundair onderwijs](#), blz. 19.

culturele expressie genoemd, meerbepaald de zelfexpressie. Het aspect duurzaamheid wordt sterk beklemtoond in de competenties in verband met wetenschappen en technologie. Het mentaal en lichamelijk welbevinden is nauw verbonden aan de sociale competentie, waarbij verwezen wordt naar het verwerven van inzicht in de wijze waarop men voor een optimale lichamelijke en geestelijke gezondheid kan zorgen.

6 De Europese sleutelcompetenties kunnen vertaald worden naar een Vlaams raamwerk voor minimale onderwijsdoelen¹¹

De Vlor vindt dat het Europese raamwerk essentiële inhouden bevat voor een referentiekader voor onderwijsdoelen dat door de overheid wordt vastgelegd. De Europese sleutelcompetenties hebben een economische grondtoon. De focus ligt op mobiliteit en inzetbaarheid op de arbeidsmarkt, waarbij een persoonlijke en een sociale dimensie is toegevoegd. In de vertaalslag naar onderwijsdoelen moet ook aandacht geschonken worden aan de culturele en historische dimensie.

De definities van de Europese sleutelcompetenties zijn generiek geformuleerd. Elke lezer kan zich op een of andere wijze voorstellen wat ermee bedoeld wordt. De essentiële kennis, vaardigheden en attitudes die bij elke sleutelcompetentie beschreven staan, kunnen voor het secundair onderwijs niet rechtstreeks aan een niveau, laat staan een basisniveau, gekoppeld worden.

De sleutelcompetenties hebben een andere betekenis naarmate ze aan een andere context en gradaties van autonomie en complexiteit gekoppeld worden. De vertaalslag naar minimale onderwijsdoelen van de kennis, vaardigheden en attitudes bij elke sleutelcompetentie kan op basis van context, autonomie en complexiteit gebeuren.

6.1 De vertaling van de Europese sleutelcompetenties in differentiële onderwijsdoelen ...

De verkaveling van de sleutelcompetenties leidt tot een raamwerk van algemene onderwijsdoelen, dat correspondeert met verschillende leerlingenprofielen en niet met studierichtingen. De overheid legt de kern en de bouwstenen vast. De bouwstenen, die aan de kern toegevoegd worden, zijn aan leerlingenprofielen gekoppeld. De onderwijsverstrekkers en de leertijd maken bij elk algemeen onderwijsdoel de vertaalslag.

Dit afgeleide raamwerk voor het secundair onderwijs moet toelaten dat de onderwijsverstrekker vanuit zijn pedagogische missie in de algemene vorming kan verbreden en verdiepen. Met andere woorden: de algemene vorming die een onderwijsverstrekker aanbiedt, is een kader met een verplicht luik dat door de overheid vastgelegd is. Daarnaast moeten de onderwijsverstrekkers en de leertijd de mogelijkheid hebben om naast de kern en de bouwstenen ook eigen segmenten van algemene vorming toe te voegen die aansluiten bij hun pedagogische

¹¹ Minimale onderwijsdoelen is in deze tekst een ruim begrip die eindtermen, algemene doelen of competenties kunnen betekenen en door de overheid vastgelegd worden.

De Vlor heeft een standpunt ingenomen over competentieontwikkeland onderwijs in zijn [advies over de oriëntatienota over de hervorming van het secundair onderwijs](#) (hoofdstuk 4.2)

missie en die andere dimensies van de algemene vorming belichten die ze dan op die manier integreren binnen de algemene vorming.

Het afgeleide raamwerk vervangt en/of omvat de huidige eindtermen voor de basisvorming, die vakgebonden zijn, en de vakoverschrijdende eindtermen. Het legt immers de maatschappelijke en democratisch gevalideerde minimumdoelen vast die de overheid als noodzakelijk na te streven of bereikbaar stelt op het einde van het secundair onderwijs.

De minimale onderwijsdoelen die de overheid op basis van de Europese sleutelcompetenties formuleert leggen, net als de huidige eindtermen, alleen verplichtingen op aan de onderwijsverstrekkers en de leertijd en niet aan individuele leerlingen. De mogelijkheid om een aanvraag tot afwijking van de onderwijsdoelen in te dienen moet, zoals bij de huidige eindtermen het geval is, blijven bestaan.¹²

6.2 ... die te bereiken of na te streven zijn

Bepaalde elementen van kennis, vaardigheden en attitudes van de Europese sleutelcompetenties zijn moeilijk meetbaar. Van bepaalde aspecten van de sleutelcompetenties, die vaak met attitudes te maken hebben, kan men onmogelijk weten of leerlingen ze verworven hebben. Dit laatste wil niet zeggen dat de school niet moet bewijzen dat zij gerichte inspanning geleverd heeft om de sleutelcompetenties voor alle leerlingen te realiseren.

De meetbaarheid kan een criterium zijn voor het al of niet bereiken van de doelen. Niet alle aspecten van de sleutelcompetenties kunnen binnen het secundair onderwijs bereikt worden. Een competentie is overigens pas verworven als ze in een andere context, vaak buiten het onderwijs, aangewend wordt (transfer). Andere elementen kunnen dan weer niet bereikt worden op het einde van de derde graad. Ook dit gegeven kan een criterium zijn om doelen na te streven.

In het Vlor-advies over de oriëntatienota over de hervorming van het secundair onderwijs is er geen overeenstemming over het statuut van de sleutelcompetenties. De meerderheid van de Vlor-leden is voorstander van een inspanningsverplichting, terwijl een andere groep vindt dat alle scholen verplicht moeten worden om de sleutelcompetenties te bereiken.¹³

6.3 ... op het einde van de derde graad

Elke leerling moet in zijn traject doorheen het hele secundair onderwijs de mogelijkheid krijgen om het geheel van algemene vorming te verwerven. Bepaalde leerlingen krijgen de mogelijkheid om een meer diepgaande algemene vorming te verwerven. Deze bestaat uit bijkomende bouwstenen met verschillende beheersingsniveaus.

De Vlor kan echter niet voorbij gaan aan de realiteit waarbij nog steeds een zeer kwetsbare groep leerlingen het onderwijs verlaat vóór het einde van de derde graad. Ondanks alle inspanningen verlaten deze jongeren nu nog al te vaak het onderwijs met een geletterdheidsrisico.

¹² Onderwijsverstrekkers kunnen nu een aanvraag tot afwijking op de eindtermen en ontwikkelingsdoelen indienen. Daarin moet de aanvrager motiveren waarom de eindtermen en ontwikkelingsdoelen van de Vlaamse Regering onvoldoende ruimte laten voor de eigen pedagogische en onderwijskundige opvattingen en/of waarom ze ermee onverzoenbaar zijn. Bovendien moet de aanvrager vervangende eindtermen en ontwikkelingsdoelen voorstellen.

¹³ Vlaamse Onderwijsraad, Raad Secundair Onderwijs. [Advies over de oriëntatienota over de hervorming van het secundair onderwijs](#), hoofdstuk 4.2.1.

Geletterdheid is volgens de Vlor meer dan functionele geletterdheid in de context van maatschappelijk functioneren. Die geletterdheid moet ook duurzaam zijn: zij moet mensen in staat stellen om levenslang te leren en daarbij zelf de motor te zijn van hun eigen ontwikkeling.¹⁴

De Vlor vindt dat het secundair onderwijs ook een bijzonder engagement moet opnemen ten aanzien van deze leerlingengroep. Alle jongeren die tijdens hun traject doorheen het secundair onderwijs het onderwijs verlaten, moeten de mogelijkheid krijgen om de nodige kennis, vaardigheden en attitudes te verwerven die hen in staat stellen om levenslang te leren en daarbij zelf het initiatief kunnen nemen. De onderwijsverstrekkers en de leertijd moeten hiervoor van de overheid de nodige materiële, financiële en structurele middelen krijgen.¹⁵

Johan Van Ransbeek
secretaris Raad Secundair Onderwijs

Patrick Weyn
voorzitter Raad Secundair Onderwijs

¹⁴ Vlaamse Onderwijsraad, Algemene Raad. [Naar een duurzame geletterdheid](#), 25 maart 2010, hoofdstuk 4.

¹⁵ De vertegenwoordigers van ACOD, het Vlaams netwerk van organisaties waar armen het woord nemen en UNIZO vragen aan de overheid om een minimum pakket vast te leggen dat alle jongeren moeten bereiken op het einde van de tweede graad. Dit pakket bestaat uit de competenties die nodig zijn om autonoom te kunnen functioneren in de maatschappij.